

doi 10.15421/2619022701
ISSN 2664-9950

Universum Historiae et Archeologiae

2019. Vol. 2(27). Lib. 1

The Universe of History and Archeology

2019. Vol. 2(27). Issue 1

Універсум історії та археології

2019. Т. 2(27). Вип. 1

Универсум истории и археологии

2019. Т. 2(27). Вып. 1

Дніпро
2019

Друкується за рішенням вченої ради Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара згідно з планом видань на 2019 рік

Universum Historiae et Archeologiae = The Universe of History and Archeology = Універсум історії та археології = Универсум истории и археологии. Дніпро, 2019. Т. 2(27). Вип. 1. DOI: 10.15421/2619022701. ISSN 2664-9950.

Випуск містить меморіальні матеріали, присвячені видатному українському джерелознавцеві професору М. П. Ковальському, наукові розвідки з історії України XVIII – XX ст., дослідження з актуальних питань історіографії, джерелознавства та цифрової історії.

Становитиме інтерес для науково-педагогічних працівників ЗВО, науковців академічних установ, докторантів, аспірантів та студентів у історичній царині.

Universum Historiae et Archeologiae = The Universe of History and Archeology = Універсум історії та археології = Универсум истории и археологии. Dnipro, 2019. Vol. 2(27). Issue 1. DOI: 10.15421/2619022701. ISSN 2664-9950.

The issue contains memorial materials dedicated to the prominent Ukrainian source historian Professor M. P. Kovalskyi, scientific intelligence on the history of Ukraine of the 18th – 20th centuries, research on topical issues of historiography, source studies and digital history.

This issue of the journal will be of interest to academic staff of higher education institutions, research institutions scholars, doctoral students, graduate students and students in the field of history.

Засновник і видавець: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара.

Журнал зареєстровано в Міністерстві юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ № 23413–13253ПР від 24.05.2018 р. Наказом МОН України № 1412 від 18.12.2018 р. журнал перереєстровано і включено до чинного переліку наукових видань (категорія В), в яких можна публікувати результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора філософії та доктора наук зі спеціальності 032 Історія та археологія.

Адреса редколегії: просп. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна

Контактний телефон головного редактора: +38 056 3749860.

E-mail редколегії: editor@uha.dp.ua

URL журналу: <http://www.uha.dp.ua>

Журнал зареєстрований у наукометричних базах та репозиторіях: **Web of Science** (Emerging Sources Citation Index, 2017), **Index Copernicus International** (ICV 2018 – 84,82), **Google Scholar**, Directory of Open Access Journals (**DOAJ**), International Citation Index Of Journal Impact Factor & Indexing (ICIJIFI), Journal Factor, The Journal Impact Factor, Eurasian Scientific Journal Index, Academic Recourse Index, Cosmos Impact Factor, Elektronisch Zeitschriftenbibliothek, World Catalogue of Scientific Journals, Open Academic Journals Index, **Vernadsky National Library of Ukraine, Scientific Indexing Service.**

Founder and publisher: Oles Honchar Dnipro National University

The journal is registered with the Ministry of Justice of Ukraine. Certificate of state registration of printed mass media Series KV № 23413–13253PR, 24.05.2018. According to the order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1021, 07.10.2015, this journal has been re-registered and included in the current edition of scientific publications in which the results of the dissertation papers can be published for obtaining the scientific degrees of the ScD and PhD in historical sciences.

Address of the editorial board: 72 Gagarin avenue, Dnipro, 49010, Ukraine

Contact phone of the Editor-in-Chief: +38 056 3749860.

E-mail of the editorial board: editor@uha.dp.ua

Journal URL: <http://www.uha.dp.ua>

The journal is registered in science-based databases and repositories: **Web of Science** (Emerging Sources Citation Index, 2017) **Index Copernicus International** (ICV 2018 – 84,82), **Google Scholar**, Directory of Open Access Journals (**DOAJ**), International Citation Index Of Journal Impact Factor & Indexing (ICIJIFI), Journal Factor, The Journal Impact Factor, Eurasian Scientific Journal Index, Academic Recourse Index, Cosmos Impact Factor, Elektronisch Zeitschriftenbibliothek, World Catalogue of Scientific Journals, Open Academic Journals Index, **Vernadsky National Library of Ukraine, Scientific Indexing Service.**

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Голова редакційної колегії:

Д-р іст. н., проф. С. І. Світленко, кафедра історії України, Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара, м. Дніпро, Україна.

Науковий секретар:

Д-р іст. н., проф. Ю. А. Святець, кафедра історії України, Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара, м. Дніпро, Україна.

Члени редакційної колегії:

Д-р іст. н., доц. Архирейський Д. В., кафедра всесвітньої історії, Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара, м. Дніпро, Україна.

Члени редакційної колегії:

Д-р габ., проф. А. Г. Блажеєвський, відділ археології ваварства та римських провінцій, Інститут археології, Вроцлавський університет, м. Вроцлав, Республіка Польща.

Д-р іст. н., доц. Н. В. Венгер, кафедра всесвітньої історії, Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара, м. Дніпро, Україна.

Д-р іст. н., доц. О. А. Єгорейченко, кафедра археології та спеціальних історичних дисциплін, Білоруський державний університет, м. Мінськ, Республіка Білорусь.

Д-р іст. н., проф. О. І. Журба, кафедра історіографії, джерелознавства та архівознавства, Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара, м. Дніпро, Україна.

Д-р іст. н., проф. В. В. Іваненко, кафедра східноєвропейської історії, Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара, м. Дніпро, Україна.

Д-р іст. н., проф. З. Є. Кабульдінов, Інститут історії та етнології імені Ч. Валіханова, м. Алмати, Республіка Казахстан.

Д-р іст. н., проф. Т. Ф. Литвинова, кафедра історії України, Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара, м. Дніпро, Україна.

Д-р габ., проф. В. Ю. Менджецький, відділ соціальної історії XIX–XX ст., Інститут історії ім. Тадеуша Мантейфеля Польської Академії наук, м. Варшава, Республіка Польща.

Д-р іст. н., проф. А. С. Мусагалієва, кафедра історії Казахстану, Євразійський національний університет ім. Л. М. Гумільова, м. Нур-Султан, Республіка Казахстан.

Д-р іст. н., проф. С. А. Скорий, відділ археології раннього залізного віку, Інститут археології НАН України, м. Київ, Україна.

Д-р філос., проф. А. Шернер, кафедра історії, Центрально-Західний університет, кампус Іраті, штат Парана, Федеративна Республіка Бразилія.

Д-р іст. н., проф. О. Б. Шляхов О. Б., кафедра української історії та етнополітики, Дніпровський національний університет ім. Олесь Гончара, м. Дніпро, Україна.

Д-р іст. н., проф. В. І. Яровий, кафедра Центральної та Східної Європи, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, м. Київ, Україна.

EDITORIAL BOARD

Editor in Chief:

Sc. D (History), Prof. S. I. Svitlenko, Department of History of Ukraine, Faculty of History, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

Scientific Secretary:

Sc. D (History), Prof. Yu. A. Sviatets, Department of History of Ukraine, Faculty of History, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

Editors:

Sc. D (History), Prof. Arkhireiskiyi, Department of World History, Faculty of History, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

Dr. hab., Prof. A. G. Blazejewski, Department of Archeology of Barbarism and Roman Provinces, Institute of Archeology, Faculty of Historical and Pedagogical Sciences, Faculty of Historical and Pedagogical Sciences, University of Wrocław, Wrocław, Poland.

Sc. D (History), As. Prof. N. V. Venger, Department of World History, Faculty of History, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

Sc. D (History), Prof. A. A. Yegoreichenko, Department of Archeology and Special Historical Disciplines, Faculty of History, Belarusian State University, Minsk, Belarus.

Sc. D (History), Prof. O. I. Zhurba, Department of Historiography, Source Study and Archival Study, Faculty of History, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

Sc. D (History), Prof. V. V. Ivanenko, Department of History of Eastern Europe, Faculty of History, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

Sc. D (History), Prof. Z. Ye. Kabuldinov, Ch. Ch. Valikhanov Institute of History and Ethnology, Almaty, Kazakhstan.

Sc. D (History), Prof. T.F. Lytvynova, Department of History of Ukraine, Faculty of History, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

Dr. hab., Prof. W. J. Mędrzecki, Department of the Social History of the 19th and 20th Centuries, The Tadeusz Mantuffel Institute of History Polish Academy of Sciences, Warsaw, Poland.

Sc. D (History), Prof. A. S. Mussaygalieva, Department of History of Kazakhstan, Faculty of History, L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur-Sultan, Kazakhstan.

Sc. D (History), Prof. S. A. Skoryi, Department of Early Iron Age Archeology, Institute of Archeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

PhD, Prof. A. Schörner, Department of History, State University Midwest of Paraná / UNICENTRO, campus Irati, Paraná, Brazil.

Sc. D (History), Prof. O. B. Shliakhov, Department of Ukrainian History and Ethnic Policy, Faculty of History, Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine.

Sc. D (History), Prof. V. I. Yarovy, Department of Central and Eastern Europe, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664-9950 (Print)

2019. Vol. 2(27). Issue 1, pp. 175–183

doi 10.15421/26190114

<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(4)“18”: 327.82

Наративні джерела щодо дипломатичної гри Європейських країн навколо подій Польського повстання 1863 року

Ю. С. Земський

доктор історичних наук, професор

ORCID: 0000-0001-8085-0977

yury_zemsky@ukr.net

В. В. Дячок

кандидат історичних наук, доцент

ORCID: 0000-0001-8398-2326

vdiatchok@ukr.net

*Хмельницький національний університет,
вул. Інститутська, 11, м. Хмельницький,
Україна, 29016*

Анотація. *Мета статті* – розкрити зміст різниці між офіційною, публічно-декларованою позицією та реальними (національними) інтересами західноєвропейських країн щодо їхнього ставлення до Січневого польського повстання 1863 р. *Методи дослідження:* аналізу та синтезу, компаративний, дедукції, узагальнення. *Основні результати:* залучення інформації з наративних джерел щодо подій 1863 р. яскраво розкриває особливості ведення зовнішньої політики й

переконає, що в прийнятті кінцевих рішень уряди країн більше керувалися все ж власними національними інтересами (а не волевиявленням громадськості). Тому Польське повстання стало нагодою позмагатися за перерозподіл впливів поміж провідними країнами Європи й інтереси поляків виявилися лише інструментом у досягненні зовсім інших цілей. *Стислі висновки:* підтримка урядами західноєвропейських країн Польського повстання була обумовлена вимогами громадськості, проте справжньою метою кожної з країн, що долучилися дипломатично до вирішення цієї проблеми було бажання посилити власні політичні позиції в міжнародних відносинах на континенті. *Практичне значення:* стаття сприятиме глибшому розумінню складних проблем при оцінюванні суті позиціонування західноєвропейських країн у міжнародній політиці середини XIX ст. *Оригінальність:* співставлено інформацію з публічно-оприлюднених та дипломатично-прихованих джерел. *Наукова новизна:* доповнено знання про суттєву розбіжність між дипломатичними заявами та справжніми намірами зовнішньополітичних зусиль західноєвропейських країн у міжнародних відносинах середини XIX ст. *Тип статті:* оглядово-аналітична.

Ключові слова: зовнішня політика; публічні вимоги; приховані наміри.

Надійшла до редколегії 19.05.2019

Прорецензована 17.06.2019

Рекомендована до друку 29.07.2019

Universum Historiae et Archeologiae
 The Universe of History and Archeology
 Універсум історії та археології
 Универсум истории и археологии
 ISSN 2664-9950 (Print)
 2019. Vol. 2(27). Issue 1, pp. 175–183
 doi 10.15421/26190114
<http://www.uha.dp.ua>

УДК 94(4)“18”: 327.82

Нарративные источники о дипломатической игре Европейских стран касательно событий Польского восстания 1863 года

Ю. С. Земский

доктор исторических наук, профессор
 ORCID: 0000-0001-8085-0977
yury_zemsky@ukr.net

В. В. Дячок

кандидат исторических наук, доцент
 ORCID: 0000-0001-8398-2326
vdiatchok@ukr.net

*Хмельницький національний університет,
 ул. Інститутська, 11, г. Хмельницький,
 Україна, 29016*

Аннотация. Цель статьи – раскрыть различия между официальной, публично декларируемой, позицией и реальными (национальными) интересами западноевропейских стран в отношении Январского польского восстания 1863 года. Методы исследования: анализ и синтез, компаративный, дедукции, обобщения. Основные результаты: привлечение информации с нарративных источников о событиях 1863 ярко раскрывает особенности ведения внешней политики и убеждает,

что в принятии конечных решений правительства стран больше руководствовались все же собственными национальными интересами (а не волеизъявлением общественности). Польское восстание стало поводом побороться за перераспределение влияния между ведущими странами Европы и интересы поляков оказались лишь инструментом в достижении совсем других целей. *Краткие выводы.* Поддержка правительствами западноевропейских стран Польского восстания была обусловлена требованиями общественности, однако истинной целью каждой из стран, которые присоединились дипломатично к решению этой проблемы, было желание усилить свои политические позиции в международных отношениях на континенте. *Практическое значение:* статья будет способствовать более глубокому пониманию сложных проблем при оценке сути позиционирования западноевропейских стран в международной политике середины XIX в. *Оригинальность:* сопоставлены информацию по публично-обнародованных и дипломатически скрытых источников. *Научная новизна:* дополнены знания о существенном различии между дипломатическими заявлениями и настоящими намерениями внешнеполитических усилий западноевропейских стран в международных отношениях середины XIX в. *Тип статьи:* обзорно-аналитическая.

Ключевые слова: внешняя политика; публичные требования; скрытые намерения.

Поступила в редколлегию 19.05.2019

Прорецензирована 17.06.2019

Рекомендована в печать 29.07.2019

Universum Historiae et Archeologiae
The Universe of History and Archeology

Універсум історії та археології
Универсум истории и археологии

ISSN 2664-9950 (Print)

2019. Vol. 2(27). Issue 1, pp. 175–183

doi 10.15421/26190114

<http://www.uha.dp.ua>

LCC DK4368.D1065.P75

Narrative sources on the diplomatic game of European countries around the events of the Polish uprising of 1863

Yu. S. Zemskyi

D. Sc. in History, Professor
ORCID: 0000-0001-8085-0977
yury_zemsky@ukr.net

V. V. Diachok

PhD in History, Associate Professor
ORCID: 0000-0001-8398-2326
vdiachok@ukr.net

Khmelnytskyi National University
11 Institutka street, Khmelnytsky, Ukraine,
29016

Abstract. *The purpose of the article* – to disclose the meaning of the difference between the official, publicly declared position and the real (national) interests of Western European countries regarding their attitude to January 1863 Polish Uprising. *Research methods:* are analysis and synthesis, comparative, deduction, generalization. *Main results:* are despite the official statements by Western European governments to support the Poles' demands during the uprising of 1863 (in satisfaction of the Russian empire of their national rights), no real efforts were made. This state of affairs is clarified, with a meticulous analysis of true intentions of foreign policy of European countries. In the context of the implementation of policy in the nineteenth century, European governments could no longer ignore public opinion. After all, in the nineteenth century

there was the epoch of affirmation in Europe of the ideals of the French Revolution and the formation of the institutions of civil society (free press, trade unions, public organizations, political parties, etc.). Involving information from narrative sources on events of 1863 clearly reveals the peculiarities of foreign policy and convinces that, in making final decisions, governments of the countries were guided by their own national interests (and not by the mind of public).

Therefore, the Polish uprising became an opportunity to compete for the redistribution of influences among the leading countries of Europe and the interests of the Poles turned out to be only an instrument for achieving completely different goals. *Concise conclusions:* are the support of Western European governments in the Polish uprising were driven by public demands, but the real goal of each of the countries involved diplomatically to address this problem was to strengthen their own political stance in international affairs on the continent. *Practical significance:* this article will contribute to a better understanding of complex issues when assessing the position of Western European countries in the international politics of the mid-nineteenth century. *Originality:* compares information from publicly-published and diplomatically-concealed sources. *Scientific novelty:* the knowledge about the significant difference between the diplomatic statements and the real intentions of the foreign policy efforts of the Western European countries in the international relations of the middle of the nineteenth century were supplemented. *Article type:* analytic.

Keywords: Foreign policy; Public demands; Hidden intentions.

Received 19.05.2019

Reviewed 17.06.2019

Accepted 29.07.2019

Постановка проблеми. Дипломатична діяльність країн є завжди вкрай особливою та важливою сферою досліджень істориків, оскільки її вивчення дозволяє найбільш об'єктивно з'ясувати справжні наміри й інтереси акторів міжнародних відносин. Водночас ця царина є втаємниченою і вкрай рідко залишає по собі репрезентативний обсяг інформації. А тому джерела нарративного характеру (записки, мемуари, приватне листування безпосередніх учасників дипломатичних переговорів) можуть бути найбільш інформативними й розкривати багато таємниць, котрі не прослідковуються за офіційними документами. Так складається й у проблемі дослідження Польського повстання 1863 р., адже одним із суттєвих чинників, що спонукав поляків до активних дій проти російської влади, була підтримка їхніх вимог урядами ряду західних країн. Проте, в підсумку, ця підтримка нічим, окрім заяв, не була забезпечена. Наративи залишені безпосередніми й опосередкованими учасниками вказаних подій, суттєво проливають світло на причини відомих наслідків повстання.

Історіографія. Польське повстання 1863–1864 рр. є доволі вивченою проблемою як у вітчизняній, так і зарубіжній історіографії. Стали вже класичними в цій царині праці А. Корнілова (1915), А. Сидорова (1903), К. Берманського (1905), Х. Глебоцького (2006), Т. Лепковського (2003), П. Лосовського та З. Млинарського (1959), В. Новака (2005), Я. Топорчика (1907) та ін. Проте дослідженню саме дипломатичної складової цих подій було присвячено лише монографії А. Дебидура (1947) та В. Ревуненкова (1957). Хоча саме такий кут погляду дозволяє суттєво емкіше розуміти драматизм зростання напруги як серед самих учасників повстання (котрі не могли чинити інакше, як сталося), так і при Російському дворі (де до весни 1863 р. розробляли як неминучість сценарії виходу Царства Польського з-під влади імперії).

Мета дослідження. На підставі інформації з наративів, залишених учасниками та сучасниками подій, – порівняти зміст декларованих та справжніх інтересів Європейських країн, що реалізувалися в умовах загострення польсько-російських відносин і вибуху Польського повстання 1863 року.

Джерела. Окрім історіографічних джерел, головна увага присвячена таким наративам, як листування італійського посла при російському дворі – маркіза Д. Пеполі (К., Н., В., 1884); спогади Віленського генерал-губернатора – графа М. Муравйова (Муравьев, А. Н., 1882) та міністра внутрішніх справ – графа П. Валуєва (Берманский, К. Л., 1905); листування та публіцистичні праці активних громадських діячів того періоду – І. Аксакова

(1886), М. Каткова (1887), О. Герцена (И-р, 1863), Л. Вольського (1967) та ін.

Виклад основного матеріалу. Польське повстання 1863 р. вибухнуло в умовах доволі конфліктних відносин, що склалися поміж провідними Європейськими країнами впродовж другої половини 50-х – початку 60-х рр. XIX ст. Адже після Паризького миру 1856 р. (за результатами Кримської війни) суттєво укріпилися позиції Франції, з якою зблизилася на той час Російська імперія, прагнучи таким чином повернути собі колишню міжнародну впливовість. Тоді ж таки Франція підтримувала процес об'єднання Італії (чим робила її своєю «боржницею»), й Росія мовчки у це не втручалася, хоча нова держава творилася за принципом такого нелюбого царатом «революційного національного об'єднання» італійців. Цим мовчанням Росія перекреслювала навіть свою традиційну політику «охорони недоторканості правлячих дворів».

Процес зближення Франції з Росією дратував Австрійську імперію, адже вона втрачала свій вплив на теренах, де створювалася Італія. Дратувалася також не меншою мірою Великобританія: вона болісно переживала посилення Франції через набуття останньою нових союзників. Водночас Пруссія, маючи проект об'єднання усіх німецьких земель під власним патронатом, зацікавлено виступила з підтримкою створення Італійської держави. Отто Бісмарк настільки високо цінував прецедент об'єднання Італії, що перефразував на цей рахунок відомий Вольтерівський вислів: «Якби Італії навіть не існувало, її належало б вигадати» (Дебидур, А., 1947, с. 229), а сам особисто кілька місяців, перед вступом на посаду глави прусського уряду, перебував з травня по серпень 1862 р. посланником у Парижі, аби вивчати сильні та слабкі сторони політики Наполеона III.

За погодженням порозумінням між Францією та Росією у 1861 р. відбулося об'єднання Молдови та Валахії. У 1862 р. Франція укріпила свій авторитет у сербів та греків, підтримавши їхнє протистояння з Османською імперією. Отож, як тількино з'явилися найменші порухи польського революційно-національного піднесення – Англія з усіх сил взялася заохочувати ці настрої поляків, знаючи, що для французького суспільства (попри інтереси Франції-держави) підтримати такий рух є справою честі, а от для Петербургу – це є «бунт проти законних устоїв». Так і сталося – «дружба й порозуміння» між Францією та Росією не пройшли випробовування Польським повстанням.

Так само живо прагнула розбити порозуміння Франції з Росією і Пруссія. Очолити уряд та зовнішню політику Пруссії О. Бісмарк відразу загострив відносини з Австрією, прагнучи перебрати під свій вплив ряд німецьких держав, як Меклен-

бург, Ганновер, Гессен, що перебували у складі Німецького союзу під впливом Відня. Проте для здійснення такого наміру йому необхідно було забезпечити нейтралітет з боку Франції та Росії (на випадок війни Пруссії з Австрією). Польське повстання було вигідне й Пруссії, адже Франція його не могла не підтримати й це псувало її відносини з Петербургом. Водночас Пруссія вважала за необхідне, аби Росія неодмінно приборкала це повстання, без жодних поступок полякам. В іншому випадку задоволення вимог повстанців створило б умови для ще більшого зближення Росії з Францією. Аби уникнути останнього, з початком подій у Польщі О. Бісмарк домігся від короля Вільгельма направити наприкінці січня 1863 р. до Петербурга посланця (генерала фон Альвенслебена), із пропозицією допомоги в приборканні поляків. Й хоч російські дипломати, на чолі з канцлером О. Горчаковим бачили в такій пропозиції образу для Росії (оскільки видавалося, ніби вона самотужки не в силах справитися), вдячність за таку моральну підтримку імператора Олександра II втілювалася у підписання 8 лютого 1863 р. російсько-пруської конвенції про взаємну підтримку в боротьбі з повстанцями (Ревуненков, В. Г., 1957, с. 133–136). Мети прусів – вбити клин між Францією та Росією – було досягнуто.

В контексті таких складних міждержавних відносин вкрай цікаві подробиці дипломатії розкриваються за листуванням посланника Італії в Петербурзі (з лютого 1863 р.), маркіза Джоаккіно Пеполі. Щойно створене Італійське королівство (у квітні 1861 р.) продовжувало тоді виборювати приєднання Венеції (що перебувала у складі Австрійської імперії) та Папської області. Тож місія Д. Пеполі передбачала забезпечити визнання Італії Російською імперією, а водночас долучити свою країну до великої європейської політики, власне – викликати інтерес до нової держави й ввести її у переплетіння міжнародних відносин задля набуття певного авторитету й впливовості.

Подібно до Франції Італія також не могла ігнорувати національні претензії поляків, а саме їхні закиди Російській імперії щодо обмеження польських національних прав, адже від імені захисту інтересів своїх націй проголошувалася тоді уся політика обох цих держав. Французька нація (з часу революції наприкінці XVIII ст.) була творцем та репрезентантом інтересів Франції як держави, й ігнорувати цього (принаймні публічно) не могли навіть її імператори. Так само на хвилі захоплення ідеєю національної єдності відбувалося й об'єднання Італії. Тож уже на першій зустрічі з О. Горчаковим (у березні 1863 р.), Д. Пеполі просив передати імператору Олександру II, що Польське повстання “кидає неприємну тінь на його правління,

і є сумною протилежністю тій, насправді величній події – звільненню 22 млн. рабів (йдеться про селянську реформу в Росії 1861 р.), а також реформаторським перетворенням російського законодавства” (К., Н., В., 1884, с. 517). Водночас Д. Пеполі зауважував, що такі його слова обумовлені «щирим та живим співчуттям до інтересів Росії», а також тим, що на подібних «національних основах базується відродження самої Італії» (К., Н., В., 1884, с. 517). На це, О. Горчаков відповів, що його величність, попри «старання сторонніми впливами знищити великодушні настрої в його серці», продовжить реформи, однак, здійснюючи їх, імперія не допустить втручання в її внутрішні справи (К., Н., В., 1884, с. 517).

Таким чином, спротив поляків утискам своїх національних прав (а саме в таких акцентах трактувалися події Січневого польського повстання 1863 р. у європейській пресі), не міг не опинитися в центрі уваги європейської міжнародної політики, проте, підтримуючи поляків, кожна із країн прагнула вирішувати свої інтереси, які насправді зовсім не узгоджувалися із публічно оголошеними позиціями. Зокрема, різні задачі, що їх прагнули вирішити Англія, Франція та Австрія (підтримуючи нібито поляків) проявилися неможливістю віднайти одностайну позицію під час подачі ними (17 квітня 1863 р.) дипломатичних нот російському уряду. Найбільш радикально звучала англійська депеша, де нагадувалося, що царат володіє Польщею на підставі постанов Віденського трактату (1815 р.), за яким поляки повинні були б мати національний сейм та національну адміністрацію. Аргумент О. Горчакова, буцім Польське повстання 1830–1831 рр. зняло усі зобов'язання з Росії, був категорично відкинутий британцями (Ревуненков, В. Г., 1957, с. 229).

Французи натомість не могли згадувати Віденського трактату, оскільки він був їхньою національною ганьбою, тож їхні аргументи спрямовувалися на факт насильницького приєднання Польщі Росією. Відтак французька нота наголошувала, що події повстання не стали наслідком якоїсь тимчасової кризи, що з часом може минути – це стан незмінний, за умов, що склалися. Інакше кажучи, французька нота натякала, що лише відновлення Польщі як держави може забезпечити її внутрішній мир. Проте нічого більше, окрім заклику, в цій заяві також не прозвучало.

Водночас австрійцям відновлення Польщі загрожувало втратою Галичини, чого їм зовсім не хотілося, а тому їхня нота була ще менш претензійною. В ній говорилося, що періодичні спалахи невдоволень поляків у Царстві Польському недобре впливають на настрої людей у Галичині й це

спричиняє серйозні ускладнення для австрійського уряду.

Неузгодженість поміж цими заявами давала підстави засумніватися в їхній щирості та рішучості. Таке розуміння склалося зокрема й у Д. Пеполі. Тими ж квітневими днями він доповідав дипломатичною поштою, що зі слів О. Горчакова, а також з розмов поміж іншими послами зрозумів, що й уряд російський, і дипломати впевнені, що «польське питання вичерпається лише протоколами» (К., Н., В., 1884, с. 519).

Хоч О. Горчаков як досвідчений дипломат розумів вдаваність усіх небезпек, що нібито впливали з заяв Англії, Франції та Австрії на захист Польщі, однак при російському дворі стався тоді справжній переполох. Загрозу війни з західними країнами активно розбурхувала російська публіцистика, її обговорювали в аристократичних салонах і серед найближчого оточення царя. Призначений у той час віленським генерал-губернатором Михайло Муравйов згадував, що перед самим від'їздом до Вільно він прибув, аби відреконструувати імператриці. Вона подякувала йому за згоду обійняти посаду в такий скрутний час, висловила жаль щодо труднощів, які склалися в Росії, особливо через тиск західних держав, а, крім того, промовила, що добре було б, «якби нам вдалося утримати за собою хоча б Литву», бо про збереження за Росією Царства Польського при дворі тоді вже не вели й мови (Муравьев, А. Н., 1882, с. 398).

Так само міністр внутрішніх справ Петро Валуєв (напередодні демаршу європейських країн із дипломатичними нотами) у «Записці» царю від 13 квітня з острахом констатував: «Випробувано все для покращення справ у Польщі: зміна осіб..., широкі реформи, нарешті сила зброї – і все випробуване безуспішне», а, розмірковуючи про можливі подальші кроки російського уряду, він говорив про війну як цілком вірогідний і водночас гідний вихід із ситуації, що склалася: «Нас очікують спочатку дипломатичні пояснення, а потім війна або поступки... Якщо ми поступимося тепер, з огляду на військове втручання іноземців, нам важко буде з гідністю відповісти на питання, чому ми не поступилися раніше... Якщо ж ми не поступимося – перед нами війна» (Берманський, К. Л., 1905, с. 225-226). Водночас П. Валуєв тоді доводив, що Росії належить якнайшвидше створити представницький орган, бо вищі верстви російського суспільства висловлювали занепокоєння, що хід подій змусить надати Польщі такі привілеї, яких не мають корінні російські губернії. Тож П. Валуєв пропонував здійснити нововведення, які б дали «перевагу» Росії перед Польщею: «Даруйте люб'язновірній Вам і Вам вірнопідданий

Росії політичну першість перед крамольною Польщею. Ви тоді ще тісніше з'єднаєте навколо себе всіх ваших вірних підданих... Тоді західне питання буде вирішене назавжди і польська справа назавжди програна» (Берманський, К. Л., 1905, с. 227). П. Валуєв пропонував запросити до складу Державної ради з правом дорадчого голосу певне число представників від дворян, від вищого духовенства, а також від міських жителів, аби вони брали участь в обговореннях законодавства та бюджету. Це була б пародія на конституцію, але такий крок відповідав би домаганням західних держав» (Берманський, К. Л., 1905, с. 228).

Подібні ідеї пропагував також найпопулярніший тогочасний публіцист Михайло Катков. Він теж розумів, що режим самодержавства треба модернізувати, надавши політиці рис «пронародності», власне, уподібнити дії російської влади до методів правління Франції, Англії, Італії. Тобто зробити так, аби влада говорила «від імені народу», а дії влади видавалися б не просто волею монарха, а саме його волею зі згоди та в «інтересах народу». Катков писав, що потрібно створити спільну для всієї Росії, включно з Польщею, конституцію: «Найвірнішим способом поглумитися і водночас обеззброїти наших ворогів було б остаточне приєднання Польщі до Росії на нових умовах, які б охолодили задерикуватість гальського півня і змусили б замовкнути рикання британського лева...» (с. 226-227).

Як бачимо, попри розуміння в дипломатичних колах вдаваності усіх заяв та погроз на адресу Росії, загроза війни сприймалася там, навесні 1863 р., цілком певною, й російська громадськість все більше набиралася агресивності щодо «зухвалості» вимог поляків. Тим часом поляки щиро вірили й сподівалися, що ось-ось має розв'язатися війна західних країн із Росією на їхню підтримку й це підбадьорювало їх до активних дій. Сучасник подій 1863 р. Людвік Вольський пригадував: «Додаткової сили набирала той рух через позицію, яку зайняла європейська дипломатія щодо повстання. На берегах Сени жив братній нам народ, симпатичного для нас характеру, причетний також до всеісторичної, цивілізаційної місії, народ, котрий давав притулок нашим вигнанцям і кров котрого змішувалася з нашою кров'ю по всіх бойовиськах світу» (с. 21).

Найбільше збурювала громадську думку європейських народів, звісно преса. Зокрема, «*Daily News*» та «*Times*» характеризували польське повстання як виступ проти тиранії за законні людські права (Ревуненков, В. Г., 1957, с. 149). У відповідь російська публіцистика у той же час розпалювала категоричну нетерпимість до будь-яких вимог на користь поляків. Найзапеклішим «борцем» проти

«ворожого світу», що оточував «зусібіч» Російську імперію виступив тоді М. Катков. Залякуючи загрозою розчленування Росії, він пропагував думку, що врятувати вітчизну може лише найжорстокіше придушення Польського повстання, адже саме Польща й виступала у його теорії персоніфікованим втіленням, самим осередком ворожості Заходу щодо Росії. Тож він писав у лютнево-березневому 1863 р. числі «Русского вестника»: «Або Польща, або Росія – угоди бути не може... або Росія, або Польща – середини немає... або поляк повинен відмовитися від усякої можливості польської держави, або росіянин має примиритися з думкою про припинення політичного існування Росії» (с. 85).

З метою всенародної консолідації підданих імперії, М. Катков разом із М. Погодіним, І. Аксаковим і С. Соловйовим взялися тоді організувати написання адрес (звернень) на ім'я царя від нібито різних громад та об'єднань Росії. Вже в березні-квітні 1863 р. з'явилися адреси від петербурзького дворянства та петербурзької міської громади, московського дворянства та московської міської думи, від старообрядців, від Московського університету тощо.

Бачачи, як російська громадськість все більше й більше занурюється у стан сліпої нетерпимості, а водночас розуміючи, що протиріччя інтересів Західних країн у Польському питанні не приведе їх до погоджених рішучих дій щодо Росії, Олександр Герцен глузливо писав у травневому листку «Колокола»: «Та де є та небезпека й біда, з якої сторони йдуть ті дванадцять язиків? Де їхні полки, флоти, гармати, царі, вожді?» (И-р, 1863). Проте умовність загрози від західних країн не перешкодила патріотам імперії підвищувати градус обурення серед російської громадськості, що додавало сили царському двору демонструвати свою непоступливість. Адже серед росіян тепер відкрито та з ентузіазмом заговорили про готовність вступити навіть у війну, але не поступатися принизливим вимогам «ворогів Росії». Західник Костянтин Кавелін у гніві та роздратуванні писав баронесі Едіті Раден: «В мене печінка повертається в бок від оскаженіння та гніву. Тут не може бути двох думок і почуттів! Тут я був би готовий хоч ким – солдатом, барабанщиком, фурлейтом, полковим чи ротним писарем – словом, чим хочте, брати участь в спільній справі...» (Корсаков, Д. А., 1899, с. 19).

У той же час, громадська думка західноєвропейських народів змусила уряди Англії, Франції та Австрійської імперії виступити повторно з ультимативними дипломатичними вимогами до Росії в червні 1863 р. Тоді сформувався ще ширше коло такої підтримки. Велід за Францією та Англією, –

писав польський дослідник К. Войнар, – свою прихильність полякам поквапилися висловити також шведи, данці, іспанці, італійці, португальці й навіть турки, однак далі заяв, справи «захисту поляків» не пішли (с. 34-35). Водночас ці ультиматуми лише посилили проімперські та антипольські, а отже, й антиєвропейські настрої в російському суспільстві. Слов'янофіл Іван Аксаков писав у червні 1863 р.: «Поляки уже зробили й продовжують робити ним велику послугу... Патріотизмом, як пожежею охоплена уся наша громадськість; усі напружилися; усі у разі війни готові принести на вівтар вітчизни життя і всі надбання...» (с. 100)

Цікаві подробиці дипломатичної гри (поміж виголошеними та реальними інтересами) відкриваються з листів того ж таки Д. Пеполі. Він писав (за обставин червневого дипломатичного демаршу), що Франція бажає відродити католицьку Польщу з монархічним устроєм, бо це неодмінно посилить її позиції. Але це не є в інтересах Італії, адже католицька Польща буде відданою римському папі й перешкоджатиме приєднанню Рима. Польща «посилить католицький чинник, – писав Д. Пеполі, – котрий є нашим найбільш злим ворогом» (К., Н., В., 1884, с. 547). А крім того, він висловив упевненість, що звільнення Польщі неприйнятне для Австрії, адже «якщо вона сприятиме визволенню Польщі, то за яким правом зможе залишати у своєму підпорядкуванні Угорщину, Богемію, Венецію?» (К., Н., В., 1884, с. 547).

Результати. Дипломатична підтримка європейських країн значною мірою провокувала поляків до рішучих дій, адже вони сподівалися й очікували, що слідом за заявами їм нададуть справжню допомогу в боротьбі проти ненависної Російської імперії. Водночас цей же чинник дозволив російській офіційній-проімперській публіцистиці створювати серед росіян відчуття справжнього страху перед загрозою розв'язання нової війни, а відтак ще більше помножувати їхній проімперський патріотизм. Серед російської громадськості пробудилися імперські націоналістичні настрої. Поняття імперії ототожнилися з поняттям вітчизни, а тому російська громадськість згуртувалася навколо самодержця як репрезентанта вітчизни. Тобто царат виступив за таких обставин консолідуючим ядром новоявленої російської «нації», дарма що переконання цієї «нації» були імперськи-загарбницькими, важливо, що Петербург – подібно до національних Європейських держав – міг тепер формально покликатися на виконання волі своєї «національної громадськості».

Висновки. В ході Польського повстання очевидно відкрилося протистояння поміж самими західними країнами, першочергово між Англією та Францією за першість на континенті. До того ж,

відновлення Польщі перешкоджало Австрії та Італії задовольнити власні політичні стратегії. (Першій – зберігати *status quo*, другій – приєднати Папську область). Відтак російській дипломатії стало зрозуміло, що ніякого коаліційного виступу проти Росії в захисті інтересів поляків насправді не буде, бо польські події кожна з європейських країн

прагнула використати у власних інтересах. Тому Росії належало лише перецікати період загостреної активності європейської преси, методично тим часом продовжуючи приборкувати повстанців. Йі насправді вже до осені 1863 р. усім стало зрозуміло, що Російська імперія вистояла.

Бібліографічні посилання

- Аксаков, И. С., 1863. Не война, а общественная сила России может решать о польском вопросе. В: Аксаков, И. С., 1886. *Польский вопрос и западно-русское дело. Еврейский вопрос. 1860–1886. Статьи из «Дня», «Москвы», «Москвича» и «Руси»*. В 3-х т. Москва, т. 3.
- Берманский, К. Л., 1905. «Конституционные» проекты царствования Александра II. *Вестник права*, книга 9.
- И-р, 1863. Чего они так испугались? *Колокол*, лист 163, 15 мая.
- Муравьев, А. Н., 1882. Граф Михаил Николаевич Муравьев. Записки его об управлении Северо-Западным краем и об усмирении в нем мятежа. 1863–1866. *Русская старина*, ноябрь.
- Дебидур, А., 1947. От Венского до Берлинского конгресса (1814–1878). В: Дебидур, А., 1947. *Дипломатическая история Европы*. В 2 т. Москва: Государственное издательство иностранной литературы, т. 2.
- Корсаков, Д. А., 1899. Из жизни К. Д. Кавелина во Франции и Германии в 1862–1864 гг. (По его переписке в это время). *Русская мысль*, книга 11.
- К., Н., В., 1884. К истории Польского восстания 1863 г. (Депеши итальянского посла при русском дворе, маркиза Пеполи). *Исторический вестник*, т. 17 (июль, август, сентябрь).
- Катков, М. Н., 1887. *1863 год. Собрание статей по Польскому вопросу, помещавшихся в Московских ведомостях, Русском вестнике и Современной летописи*. Москва.
- Корнилов, А. А., 1915. *Русская политика в Польше со времен разделов до начала XX века*. Петроград: Огни.

- Ревуненков, В. Г., 1957. *Польское восстание 1863 г. и Европейская дипломатия*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
- Сидоров, А. А., 1903. *Польское восстание 1863 года. Исторический очерк*. Санкт-Петербург.
- Głębocki, H., 2006. Irredenta polska a «kresy» imperium. Powstanie Styczniowe (1863–1864) a ewolucja polityki imperium Rosyjskiego wobec jego zachodnich «okrain». W: Nowak, Andrzej. *Rosja i Europa wschodnia: imperiologia stosowana*. Kraków.
- Lepkowski, T., 2003. *Polska – narodziny nowoczesnego narodu. 1764–1870 [posłowiem opatrzył Jerzy Jedlicki]*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk.
- Nowak, W., 2005. Terror wobec ludności cywilnej Królestwa Polskiego i Ziem Zabrzanych stosowany przez oddziały i żandarmerię powstańczą w latach 1863–1864. W: Caban Wiesław, Śliwowska Wiktoria, red. *Powstanie Styczniowe 1863–1864. Walka i uczestnicy. Represji i wygnanie. Historiografia i tradycja*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Toporczyk, J., 1907. *Powstanie 1863–1864 r.* Warszawa.
- Lossowski, P., Młynarski, Z., 1959. *Rosjanie, Białorusini i Ukraińcy w powstaniu Styczniowym*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Wojnar, K., 1901. *Powstanie narodowe w r. 1863 i 1864 z rzutem oka na całość dziejów porozbiorowych i sprawę włościańską*. Kraków.
- Wolski, L., 1967. *Powstanie polskie z roku 1863, z komentarzem mackiawela*. Lwów.

References

- Aksakov, I. S., 1863. Ne vojna, a obshchestvennaya sila Rossii mozhnet reshat' o pol'skom voprose [Not war, but Russia's social power can decide on the Polish question]. In: Aksakov, I. S., 1886. *Pol'skiy vopros i zapadno-russkoe delo. Evreyskiy vopros. 1860–1886. Stat'i iz «Dnya», «Moskvy», «Moskvicha» i «Rusi»* [The Polish Question and the Western Russian Affair. Jewish question. 1860–1886. Articles from the Day, the Moscow, the Moskvich and the Rus]. In 3 vols. Moscow, vol. 3.
- Berman'skiy, K. L., 1905. «Konstitutsionnye» proekty tsarstvovaniya Aleksandra II ["Constitutional" projects of the reign of Alexander II]. *Vestnik prava [Herald of Law]*, vol. 9.
- И-р, 1863. Chego oni tak ispugalis'? [Why are they so scared?]. *Kolokol*, no. 163, May 15.

- Murav'ev, A. N., 1882. Graf Mikhail Nikolaevich Murav'ev. Zapiski ego ob upravlenii Severo-Zapadnym kraem i ob usmirenii v nem myatezha. 1863–1866 [Count Mikhail Nikolaevich Muravyov. His notes on the administration of the Northwest Territory and on the suppression of rebellion in it. 1863–1866]. *Russkaya starina*, November.
- Debidour, A., 1947. Ot Venskogo do Berlinskogo kongressa (1814–1878) [From Vienna to the Berlin Congress (1814–1878)]. In: Debidour, A., 1947. *Diplomaticheskaya istoriya Evropy [The Diplomatic History of Europe]*. In 2 vols. Moscow: State Publishing House of Foreign Literature, vol. 2.
- Korsakov, D. A., 1899. Iz zhizni K. D. Kavelina vo Frantsii i Germanii v 1862–1864 gg. (Po ego perepiske v

eto vremya) [From the life of K. D. Cavelin in France and Germany in 1862–1864 (According to his correspondence at this time)]. *Russkaya mysl'*, vol. 11.

K., N., V., 1884. K istorii Pol'skogo vosstaniya 1863 g. (Depeshi italyanskogo posla pri russkom dvore, markiza Pepoli) [To the history of the Polish uprising of 1863 (The dispatches of the Italian ambassador to the Russian court, Marquis Pepoli)]. *Istoricheskiy vestnik* [Historical Bulletin], vol. 17 (July, August, September).

Katkov, M. N., 1887. *1863 god. Sobranie statey po Pol'skomu voprosu, pomeshchavshikh v Moskovskikh vedomostyakh, Russkom vestnike i Sovremennoy letopisi* [Collection of articles on the Polish question, placed in the Moscow Gazette, the Russian Bulletin and the Modern Chronicle]. Moscow.

Kornilov, A. A., 1915. *Russkaya politika v Pol'she so vremen razdelov do nachala XX veka* [Russian politics in Poland from the time of the partitions to the beginning of the 20th century]. Petrograd: Ogni.

Revunenkov, V. G., 1957. *Pol'skoe vosstanie 1863 g. i Evropeyskaya diplomatiya* [The Polish uprising of 1863 and European diplomacy]. Leningrad: University of Leningrad Publishing House.

Sidorov, A. A., 1903. *Pol's'koe vosstanie 1863 goda. Istoricheskiy ocherk* [The Polish uprising of 1863. Historical essay]. St. Petersburg.

Głębocki, H., 2006. Irredenta polska a «kresy» imperium. Powstanie Styczniowe (1863–1864) a ewolucja polityki imperium Rosyjskiego wobec jego zachodnich «okrain». W: Nowak, Andrzej. *Rosja i Europa wschodnia: imperiologia stosowana*. Kraków.

Lepkowski, T., 2003. *Polska – narodziny nowoczesnego narodu. 1764-1870* [posłowiem opatrzył Jerzy Jedlicki]. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego towarzystwa przyjaciół nauk.

Nowak, W., 2005. Terror wobec ludności cywilnej Królestwa Polskiego i Ziem Zabrzanych stosowany przez oddziały i żandarmerię powstańczą w latach 1863–1864. W: Caban Wiesław, Sliwowska Wiktoria, red. *Powstanie Styczniowe 1863–1864. Walka i uczestnicy. Represji i wygnanie. Historiografia i tradycja*. Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.

Toporczyk, J., 1907. *Powstanie 1863–1864 r.* Warszawa.

Lossowski, P., Młynarski, Z., 1959. *Rosjanie, Białorusini i Ukraińcy w powstaniu Styczniowym*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Wojnar, K., 1901. *Powstanie narodowe w r. 1863 i 1864 z rzutem oka na całość dziejów porzbirowych i sprawę włościańską*. Kraków.

Wolski, L., 1967. *Powstanie polskie z roku 1863, z komentarzem mackiawela*. Lwów.

НАШІ АВТОРИ

Адамський Віктор Романович – кандидат історичних наук, доцент кафедри суспільних дисциплін Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Близняк Микола Богданович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії імені М. Ковальського Національного університету «Острозька академія».

Бородай Ірина Сергіївна – доктор історичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України.

Годжал Світлана Сергіївна – магістр історії, старший лаборант факультету міжнародних відносин Національного університету «Острозька академія».

Дячок Валерій Васильович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин та туризму Хмельницького національного університету.

Земський Юрій Сергійович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри міжнародних відносин та туризму Хмельницького національного університету.

Іваненко Валентин Васильович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри східноєвропейської історії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Кришук Богдан Степанович – кандидат педагогічних наук, доцент, начальник наукового відділу Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Кушлякова Надія Миколаївна – доктор історичних наук, професор, завідувачка кафедри соціально-гуманітарної та фундаментальної підготовки Західнодонецького інститут Міжрегіональної академії управління персоналом.

Лучка Людмила Миколаївна – кандидат історичних наук, заступник директора Наукової бібліотеки Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Мельник Олександр Володимирович – кандидат історичних наук, директор Торчинського народного історичного музею імені Г. Гуртового.

Олійник Олег Васильович – аспірант кафедри всесвітньої історії Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника.

Перетокін Андрій Геннадійович – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Посунько Ольга Миколаївна – кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Романюк Неля Йосипівна – доктор історичних наук, професор, професор кафедри суспільних наук Житомирського національного агроєкологічного університету.

Рябенко Ольга Леонідівна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

Савчук Варфоломій Степанович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри теоретичної фізики Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Світленко Сергій Іванович – доктор історичних наук, професор, декан історичного факультету, професор кафедри історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Святець Юрій Анатолійович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

Телячий Юрій Васильович – доктор історичних наук, професор, директор департаменту контролю у сфері вищої, фахової передвищої освіти і освіти дорослих Державної служби якості освіти України.

Трофимович Володимир Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії імені М. Ковальського Національного університету «Острозька академія».

Трофимович Лілія Володимирівна – кандидат історичних наук, доцент, професор кафедри гуманітарних наук Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного.

Шляхов Олексій Борисович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри української історії та етнополітики Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

OUR AUTHORS

Adamskyi Viktor – PhD in History, Associate Professor of the Department of Social Disciplines of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy.

Blyzniak Mykola – PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Mykola Kovalskyi Department of History of the National University of Ostroh Academy.

Borodai Iryna – D. Sc. in History, Professor, Deputy Director for Scientific Work of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine.

Diachok Valerii – PhD in History, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International Relations and Tourism of the Khmelnytsky National University.

Hodzhal Svitlana – Master of History, Senior Laboratory Assistant, Faculty of International Relations at the National University of Ostroh Academy.

Ivanenko Valentyn – D. Sc. in History, Professor, Professor of the Department of Eastern European History at the Oles Honchar Dnipro National University.

Kryshchuk Bogdan – PhD in Pedagogy, Associate Professor, Head of the Scientific Department of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Kushlakova Nadiia – D.Sc. in History, Professor, Head of the Department of Social and Humanitarian and Fundamental Training of the West Donbas Institute of the Interregional Academy of Personnel Management.

Luchka Liudmyla – PhD in History, Deputy Director of the Scientific Library of the Oles Honchar Dnipro National University.

Melnyk Oleksandr – PhD in History, Director of the Hryhorii Hurtovyi Torchin People's History Museum.

Oliylyk Oleh – Master of History, Postgraduate student of the Department of World History of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University.

Peretokin Andrii – PhD in History, Associate Professor, Doctoral student at the Department of History of Ukraine of the Oles Honchar Dnipro National University.

Posunko Olha – PhD in History, Associate Professor, Doctoral student at the Department of History of Ukraine of the Oles Honchar Dnipro National University.

Romaniuk Nelia – D. Sc. in History, Professor, Professor of the Department of Social Sciences of the Zhytomyr National Agroecological University.

Ryabchenko Olha – D. Sc. in History, Professor, Head of the Department of World History of the H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University.

Savchuk Varfolomii – D. Sc. in History, Professor, Professor of the Department of Theoretical Physics of the Oles Honchar Dnipro National University.

Shliakhov Oleksii – D. Sc. in History, Professor, Head of the Department of Ukrainian History and Ethno-Politics of the Oles Honchar Dnipro National University.

Sviatets Yurii – D. Sc. in History, Professor, Head of the Department of History of Ukraine of the Oles Honchar Dnipro National University.

Svitlenko Serhii – D. Sc. in History, Professor, Dean of the Faculty of History, Professor of the Department of History of Ukraine of the Oles Honchar Dnipro National University.

Teliachyi Yurii – D. Sc. in History, Professor, Director of the Department of Control in the Field of Higher Education, Specialist Advanced Education and Adult Education of State Service of Education Quality of Ukraine.

Trofymovych Lilliia – PhD in History, Associate Professor, Professor of the Department of Humanities of the Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy.

Trofymovych Volodymyr – D. Sc. in History, Professor, Head of the Mykola Kovalskyi Department of History of the National University of Ostroh Academy.

Zemskyi Yuriy – D. Sc. in History, Professor, Professor of the Department of International Relations and Tourism of the Khmelnytsky National University.

ЗМІСТ

ПОРТРЕТИ ІСТОРИКІВ

<i>Іваненко В. В.</i> (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара). Метр української медієвістики (з ювілейних спогадів про професора М. П. Ковальського)	5
<i>Світленко С. І.</i> (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара). Відродження і збереження історичної пам'яті у творчій спадщині професора М. П. Ковальського	13
<i>Мельник О. В.</i> (Торчинський народний історичний музей імені Г. Гуртового), <i>Трофимович В. В.</i> (Національний університет «Острозька академія»), <i>Трофимович Л. В.</i> (Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного). Праця Миколи Ковальського у львівському Музеї етнографії та художнього промислу (1959 – 1963 рр.)	25
<i>Лучка Л. М.</i> (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара). Професор М. П. Ковальський і бібліотека: інтелектуальні взаємозв'язки	40

ТЕОРІЯ. МЕТОДОЛОГІЯ. ІСТОРІОСОФІЯ

<i>Святець Ю. А.</i> (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара). Цифрові джерела в дослідницьких практиках істориків: теоретико-методологічний аспект	47
--	----

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

<i>Близняк М. Б.</i> (Національний університет «Острозька академія»). Регламентація економічної діяльності єврейської громади на Волині у середині XVIII століття (епізод 1759 р. з міської метрики Любара)	70
<i>Шляхов О. Б.</i> (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара). Етносоціальні спільноти Катеринославщини в умовах індустріалізації та урбанізації кінця XIX – початку XX ст.	84
<i>Романюк Н. Й.</i> (Житомирський національний агроекологічний університет). Роль підприємців і підприємництва в економічній модернізації Південно-Східної України: 1861–1914 рр.	97
<i>Телячий Ю. В.</i> (Державна служба якості освіти України), <i>Адамський В. Р.</i> (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія), <i>Кришук Б. С.</i> (Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія). Проблема еміграції та депортації у долі академічної спільноти Кам'янець-Подільського державного українського університету	109
<i>Савчук В. С.</i> (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара), <i>Кушлакова Н. М.</i> (Західнодонбаський інститут ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом»), <i>Рябченко О. Л.</i> (Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди). Дніпропетровський Інститут соціального виховання: виникнення, трансформації, наслідки	125
<i>Олійник О. В.</i> (Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника). Діяльність підпільного Українського Червоного Хреста в лавах УПА на території Галичини в 1943–1944 рр.	139

ІСТОРІОГРАФІЯ. ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО.

СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

<i>Посунько О. М.</i> (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара). Інформаційні можливості судово-слідчої документації кінця XVIII – початку XIX ст. для дослідження історії повсякдення Південної України	149
<i>Перетокін А. Г.</i> (Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара). Історіографічна традиція у висвітленні розвитку буржуазії в Наддніпрянській Україні другої половини XIX – початку XX ст.	164
<i>Земський Ю. С.</i> (Хмельницький національний університет), <i>Дячок В. В.</i> (Хмельницький національний університет). Наративні джерела щодо дипломатичної гри Європейських країн навколо подій Польського повстання 1863 року	175
<i>Годжал С. С.</i> (Національний університет «Острозька академія»). Праця Марка Антоновича в Українській вільній академії наук (США)	184
<i>Бородай І. С.</i> (Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України). Серійні видання як джерела дослідження історії сільськогосподарської дослідної справи в Україні	194

НАШІ АВТОРИ

ЗМІСТ

205

207

CONTENT

HISTORIAN'S PORTRAITS

<i>Ivanenko V. V.</i> (<i>Oles Honchar Dnipro National University</i>). Master of Ukrainian Medieval Studies (Memoirs on the Anniversary of Professor M. P. Kovalskyi)	5
<i>Svitlenko S. I.</i> (<i>Oles Honchar Dnipro National University</i>). Revival and preservation of historical memory in the creative heritage of Professor M. P. Kovalskyi	13
<i>Melnyk O. V.</i> (<i>Hryhorii Hurtovyi Torchyn Historical Museum of Local Lore</i>), <i>Trofymovych V. V.</i> (<i>National University of Ostroh Academy</i>), <i>Trofymovych L. V.</i> (<i>Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy</i>). The work of Mykola Kovalskyi at the Lviv Museum of Ethnography and Art Crafts (1959–1963)	25
<i>Luchka L. M.</i> (<i>Oles Honchar Dnipro National University</i>). Professor M. P. Kovalskyi and the library: intellectual interrelations	40

THEORY. METHODOLOGY. HISTORIOSOPHY

<i>Sviatets Yu. A.</i> (<i>Oles Honchar Dnipro National University</i>). Digital sources in historians' research practices: a theoretical and methodological aspect	47
--	----

HISTORY OF UKRAINE

<i>Blyzniak M. B.</i> (<i>National University of Ostroh Academy</i>). The Regulation of Economic Activities of the Jewish Community in Volyn in the 18th century (the Case of 1759 from Liubar's Parish Register)	70
<i>Shliakhov O. B.</i> (<i>Oles Honchar Dnipro National University</i>). Ethno-social communities of Yekaterinoslav region in the conditions of industrialization and urbanization at the end of XIX – beginning of XX centuries	84
<i>Romaniuk N. Y.</i> (<i>Zhytomyr National Agroecological University</i>). The Role of Entrepreneurs and Entrepreneurship in the Economic Modernization of the South-East Ukraine: 1861–1914	97
<i>Teliachyi Yu. V.</i> (<i>The State Service of Education Quality of Ukraine</i>), <i>Adamskyi V. R.</i> (<i>Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy</i>), <i>Kryshchuk B. S.</i> (<i>Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy</i>). The Problem of Emigration and Deportation in the Fate of Academician Community of the Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University	109
<i>Savchuk V. S.</i> (<i>Oles Honchar Dnipro National University</i>), <i>Kushlakova N. N.</i> (<i>West Donbas Institute of the Interregional Academy of Personnel Management</i>), <i>Ryabchenko O. L.</i> (<i>H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University</i>). Dnipropetrovsk Institute of Social Education: the emergence, transformation, consequences	125
<i>Oliynyk O. V.</i> (<i>Vasyl Stefanyk Precarpathian National University</i>). Activities of the underground Ukrainian Red Cross in the UIA ranks on the territory of Galicia in 1943-1944	139

HISTORIOGRAPHY. SOURCES STUDY.

SPECIAL HISTORICAL DISCIPLINES

<i>Posunko O. M.</i> (<i>Oles Honchar Dnipro National University</i>). Information characteristics for judicative documentation of the end the 18th – beginning of the 19th centuries for the investigation of the history of everyday life in the Southern Ukraine	149
<i>Peretokin A. G.</i> (<i>Oles Honchar Dnipro National University</i>). Historiographic tradition in covering the development of the bourgeoisie in the Dnipro Ukraine of the second half of the 19th – early 20th century	164
<i>Zemskyi Yu. S.</i> (<i>Khmelnyskyi National University</i>), <i>Diachok V. V.</i> (<i>Khmelnysky National University</i>). Narrative sources on the diplomatic game of European countries around the events of the Polish uprising of 1863	175
<i>Hodzhak S. S.</i> (<i>National University of Ostroh Academy</i>). The work of Mark Antonovych in the Ukrainian Free Academy of Sciences (USA)	184
<i>Borodai I. S.</i> (<i>National Scientific Agricultural Library, NAAS of Ukraine</i>). The serial publications as sources of research on the history of agricultural experimental work in Ukraine	194

OUR AUTHORS .....

205

CONTENT .....

207

Наукове видання

Universum Historiae et Archeologiae

2019. Vol. 2(27). Lib. 1

The Universe of History and Archeology

2019. Vol. 2(27). Issue 1

Універсум історії та археології

2019. Т. 2(27). Вип. 1

Универсум истории и археологии

2019. Т. 2(27). Вып. 1

Заснований у 1993 р.

Українською, англійською, російською мовами.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 23413-13253ПР від 24.05.2018 р.

Коректор
Оригінал-макет Ю. А. Святець

Підписано до друку 10.12.2019. Формат 60×84/8. Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 24,88. Тираж 100 прим. Зам. № 349.

Видавництво та друкарня ПП «ЛІРА ЛТД».
49107, м. Дніпро, вул. Наукова, 5.
Свідоцтво про внесення до Держреєстру
ДК № 6042 від 20.02.2018.